

vasfa sahip şairler vezinden bile müstağni kalabilir. Aruz bilgisi yalnız başına şair olmaya yeterli değildir. Bu sanatta yetenek ve zevk en önemli unsurdur ('İyârû's-şî'r, s. 14-15).

Şiir tenkit ve değerlendirmesinde dikkat edilecek hususları vezin, mânâ, lafız ve bağlama uygunluk olmak üzere dört ana madde altında toplayan İbn Tabâtabâ Araplar'ın tarih, siyer, nesep, eyyâm, menkıbe, örf ve âdet bilgilerini kapsayan geniş kültürüne, Arap dili, belâgatı ve edebiyatına ait ilimlere vâkıf olmayı şairler için ön şart olarak görür. Şiir yazacak olanlara öncelikle konunun zihinde olgunlaştırılmasını, daha sonra şiir sanatının araç ve gereçleri olan lafız, kafiye ve vezin seçilerek nazma geçilmesini öğretir.

Eski şairlerden tamamıyla uzak kalınmayacağını, yeni şairlerin onlardan etkileneceğini tabii ve hatta zaruri olduğunu söyleyen İbn Tabâtabâ, bunların çok dikkatli ve titiz davranarak eski şairlerden aldıkları mânâ, mefhum ve mazmunları kendilerine has üslûp ve nazım şekilleriyle yeniden üretebileceklerini, bunun intihal (sirkat) sayılmayacağı fikrini ortaya atan ilk münekkit olması ile de aynı bir öneme sahiptir.

Şöhret peşinde koşan bazı çağdaş şairleri, ihsan ve iltifatlarını kazanmak istedikleri şahsiyetler için haksız ve mübalağalı methiyeler, hicivler ve gazeller söyledikleri veya güldürücü hikâyeler ve gayri ciddi nükteler yazdıkları için eleştiren İbn Tabâtabâ, sanat adına yapılan bu tür işlerin sağlam bir karakterden kaynaklanmadığını, gerçekleri aksettirmeyen, tabii-likten uzak çalışmalar olduğunu belirterek şiirde her zaman gerçekçiliği savunmuştur. Aynı zamanda iyi bir şair olan İbn Tabâtabâ'nın kendi ilmi ve şairliğiyle övündüğü fahriyeleri; övgü, yergi ve gazelleri; güneş, ay, yıldız, gece, bulut, bahçe, çiçek gibi tabiat tasvirine dair bazı parçaları kaynaklarda yer alır (Ebû Hilâl el-Askerî, I, 124, 130, 198, 212, 339, 340, 350, 360; II, 36; ayrıca bk. tür. yer.; Ebû İshak el-Husri, II, 756-757; Yâkût, XVII, 146-149, 150, 156).

Eserleri. 1. 'İyârû's-şî'r (Mî'yârû's-şî'r). İbn Tabâtabâ'nın edebî tenkit alanında değerini zamanımıza kadar koruyabilen en önemli çalışmasıdır. Eser, müellifin bazı şairlerle ilgili eleştirilerini ihtiva etmesinin yanı sıra şiiri lafız, mânâ, vezin ve şekil yönünden incelemesi ve elde ettiği sonuçları sade bir üslûpla okuyucuya sunması bakımından da ayrıca önem taşır. İbn Tabâtabâ'nın bu eserinde ele aldığı başlıca konular şunlardır: Şiirin aletleri (şiirin alt yapısını oluşturan bilim ve kül-

tür şubeleri), şiir sanatı, mânâ ile lafız arasındaki ilişkiler, şiirin ölçüsü, teşbih ve çeşitleri, muhkem ve başarılı şiirlerle zayıf ve tekellüflü şiirler, serika (intihal) meselesi, lafzî güzel anlamı zayıf, anlamı düzgün vezni bozuk şiirler, şiirde lafız-mânâ uygunluğu, matla' ve kafiyeyle dair konular. 'İyârû's-şî'r Tâhâ el-Hâcirî ve Muhammed Zağlûl Sellâm (Kahire 1376/1956), Abbas Abdüssâtir (şerh ve tahkik, Beyrut 1402/1982) ve Abdülazîz el-Mânî (Beyrut 1406/1985) tarafından neşredilmiştir. Hasan b. Bişr el-Âmidî'nin *İşlâhu mâ fi Mî'yârî's-şî'r li'bn Tabâtabâ mine'l-ḥaṭa'* adıyla kaleme aldığı çalışma (İbnü'n-Nedîm, s. 172) günümüze ulaşmıştır. 2. *Divân*. Ebû Bekir es-Sûlî tarafından hazırlanan (a.g.e., s. 222), İbn Halikân'ın gördüğünü söylediği divan (*Vefeyât*, I, 130) bütünüyle zamanımıza kadar gelmemiştir (Sezgin, II, 635). Ancak *Divânü'l-me'ânî*, *Zehrû'l-âdâb*, *Muḥâdarâtü'l-üdeba'* ve *İrşâdü'l-erib* gibi eserlerde şairin şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Brockelmann divanın 1332'de (1914) Sayda'da yayımlandığını kaydediyorsa da (GAL Suppl., I, 146) onun gösterdiği eser, İbrâhim b. Hüseyin et-Tabâtabâî (ö. 1318/1901) adlı başka bir şairin divanıdır (Serkis, II, 1226). Câbir el-Hâkânî müellifin günümüze ulaşan şiirlerini *Şîru İbn Tabâtabâ el-Âlevî* adıyla yayımlamıştır (Bağdat 1975). 3. *Risâle fi'stiḥrâci'l-mu'ammâ* (*Kitâb fi'l-medḥal fi ma'rifeti'l-mu'ammâ mine's-şî'r*). Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 5300) altı varaklık bir nüshası bulunmaktadır. 4. *Kitâb fi takrîzi'd-defâtir*. Muhtemelen kitapların faziyetine dair manzum bir eser olup İbnü'n-Nedîm'in müellife nisbetle zikrettiği yedi beyit (*el-Fihrist*, s. 23) bu eserden alınmış olmalıdır. 5. *Kitâbü'l-Ârâz*. Yâkût bunun önemli bir çalışma olduğunu söyler (*Mu'cemü'l-üdeba'*, XVII, 143). 6. *Senâmü'l-me'âlî*. Kaynaklarda adı geçen bu eserin muhtevası hakkında bilgi bulunmamaktadır. 7. *Kitâbü Tehzîbü'l-ṭab'*. Çeşitli şairlerden seçilmiş şiirleri ihtiva eder ('İyârû's-şî'r, s. 7, 14). 8. *Kitâbü's-Şî'r ve's-şu'arâ'*. *Tehzîbü'l-ṭab'* ile aynı eser veya aynı konuda yazılmış başka bir eser olması mümkündür.

İbn Tabâtabâ hakkında müstakil çalışmalar yapılmıştır: Abdüsselâm Abdülhafîz Abdülâl, *Nakdû's-şî'r beyne İbn Kuteybe ve İbn Tabâtabâ el-Âlevî* (Kahire 1398/1978); Muhammed b. Abdurrahman er-Rebî, *İbn Tabâtabâ en-nâkıd* (Riyad 1399/1979); Şerîf Râgıb es-Süleyman, *İbn Tabâtabâ el-edîb en-nâkıd* (Amman 1401/1981); Abdullah Abdülke-

rîm el-Abbâdî, *el-İtticâhü'n-naḳdî 'inde İbn Tabâtabâ* (İskenderiye 1410/1990).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Hasan İbn Tabâtabâ, 'İyârû's-şî'r (nşr. Tâhâ el-Hâcirî – Muhammed Zağlûl Sellâm), Kahire 1376/1956, neşreden giriş, s. e-y; a.e. (nşr. Abbas Abdüssâtir), Beyrut 1402/1982, neşreden giriş, s. 7-8; Âmidî, *el-Mü'telif*, I, 463; Merzûbânî, *Mu'cemü's-şu'arâ'* (nşr. F. Krenkow), Beyrut 1402/1982, s. 427; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 23, 151, 172, 222; Ebû Hilâl el-Askerî, *Divânü'l-me'ânî*, Kahire 1952, I, 124, 130, 198, 212, 339, 340, 350, 360; II, 36; ayrıca bk. tür.yer.; Ebû İshak el-Husri, *Zehrû'l-âdâb* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1389/1969, II, 756-757; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVII, 143-156; İbnü'l-Kiftî, *el-Muḥammedün mine's-şu'arâ'* (nşr. Riyâd Abdülhamîd Murâd), Beyrut 1408/1988, s. 9-10; İbn Halikân, *Vefeyât*, I, 130; Safedî, *el-Vâfi*, II, 79-80; Serkis, *Mu'cem*, II, 1226; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 146; Abdürrahîm b. Ahmed el-Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşîş* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1367/1947, II, 129-130; Sezgin, *GAS*, II, 634-635; Abdüsselâm Abdülhafîz Abdülâl, *Nakdû's-şî'r beyne İbn Kuteybe ve İbn Tabâtabâ el-Âlevî*, Kahire 1978, s. 27-58; ayrıca bk. tür.yer.; Ahmed İsmailoviç, *Felsefetü'l-istiṣrâk*, Kahire 1980, s. 296-299; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 420-423; A'yânü's-Şî'a, IX, 72-80; İhsan Abbas, *Târîhu'n-naḳdî'l-edebî 'inde'l-Ârab*, Amman 1986, s. 133-145; a.mlf., "Ebn Tabâtabâ", *Elir*, VIII, 64-65; Mansour Ajami, *The Alchemy of Glory*, Washington 1988, s. 13-17; K. Abu Deeb, "Literary Criticism", *Abbasid Belles-Lettres* (ed. J. Ashtiany), Cambridge 1990, s. 366-370; Abdullah Abdülkerîm el-Abbâdî, *el-İtticâhü'n-naḳdî 'inde İbn Tabâtabâ*, İskenderiye 1410/1990; Abdülkâdir Şeyh İdrîs, "İyârû's-şî'r li'bn Tabâtabâ", *Mecelletü'l-Faysal*, I, Riyad 1980, s. 139-143; Tarrâd el-Kebîsî, "Fî's-Şî'riyyeti'l-Ârabiyye: kûrâ'a cedide li-'İyârî's-şî'r li'bn Tabâtabâ", *el-Mevrid*, XIX/1, Bağdat 1990, s. 21-27; Rukayye İbrâhim Ahmed, "el-Ârâü'n-naḳdiyye li'bn Tabâtabâ ve menhecühü fi 'İyârî's-şî'r", *Mecelletü'l-Zehra'*, sy. 8, Kahire 1990, s. 257-282; Vecîh Fânûs, "el-Muşṭalah 'inde İbn Tabâtabâ ...", *el-Fikrû'l-Ârabi*, XVI/79, Beyrut 1995, s. 198-210.

MEHMET SAMİ BENLİ

İBN TAĞRİBERDİ

(ابن تغری بردی)

Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşugavî ez-Zâhirî (ö. 874/1470)

Memlükler dönemi tarihçisi.

812 (1409-10) yılında doğdu. Kaynaklarda babası Emîr Seyfeddin Tağrîberdî'nin Anadolu asıllı (Rûmiyyü'l-asl) bir memlük olduğu bildirilmiş, ancak milliyeti belirtilmemiştir. O dönemde bu tabir, Türkler'den başka Anadolu'da yaşayan diğer kavimleri de içine almakla birlikte isminin Türkçe olması (Tannîberdî / Tannîbirdi

"Tanrıverdi", bk. İA, XI, 705, 707), Türkçe'yi ve Türk tarihini çok iyi bilmesi onun Türk asıllı olduğunu göstermektedir. Annesi de Türk asıllıdır ve kocası gibi el-Melikü'z-Zâhir Berkuk'un âzâtlılarından. Berkuk tarafından satın alındıktan sonra memlûkleri arasına katıldığı için onun unvanından dolayı Zâhirî nisbesiyle anılan Emîr Tağrıberdî, efendisinin âzat etmesinin ardından kapıkulu askerlerine (el-memâlikü's-sultâniyye) dahil olmuş ve kısa sürede yükselerek hükümdara yakın emîrler arasına girmişti. Sultan ona verdiği değeri, kendisini Halep nâibliğine tayin edip el-Melikü'l-Mansûr Muhammed'in kızıyla evlendirmek suretiyle gösterdi. Berkuk'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu el-Melikü'n-Nasır Ferec de onu ancak büyük emîrlere tevdi edilen (Kalkaşendî, IV, 180-184) Dimaşk nâibliğine getirdi ve ayrıca kızlarından biriyle evlendi.

İbn Tağrıberdî babasının vefatı sırasında henüz iki üç yaşlarında bulunuyordu; altı erkek kardeşin en küçüğü idi ve dört de kız kardeşi vardı. Önemli bir emîrin oğlu ve sultanın kayınbiraderi oluşu onu yetimliğın mahrumiyetlerinden korudu. Babasının ölümünden sonraki ilk yıllarını, Hanefî kadısı Nâsirüddin Muhammed b. Adîm ile evli olan diğer ablasının yanında ve bu âlimin himayesinde geçirdi. İbnü'l-Adîm'in 819'da (1416) vefatından sonra ablasının yeni kocası Şâfiî başkadısı Celâleddin Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî'nin himayesine girdi ve ölümüne kadar beş yıl da onun yanında kaldı. Böylece çocukluğunu zamanın iki önemli âliminin gözetiminde ve ilmî bir muhitte geçirdi. Onun tahsilini asıl yönlendiren Bulkînî olmuş, fakat buna rağmen kendisinden mezhebini değiştirmesini istememiştir. İbn Tağrıberdî tahsiline Kur'an'ı ezberlemekle başladı; ardından Hanefî fakihlerinden Şemseddin er-Rûmî, Kâdîlkudât Bahâeddin Ebû'l-Bekâ ve Kâdîlkudât Bedreddin Mahmûd el-Aynî'den fıkıh dersleri aldı. Yine zamanın Hanefî âlimlerinden Takıyyüddin eş-Şümûnî'den nahiv, Kivâmüddin Muhammed b. Muhammed ve Şehâbeddin Ahmed b. Ömerşah ed-Dimaşki'den edebiyat, Muhyiddin Kâfiyeci'den meânî ve beyân okudu. İbn Hacer el-Askalânî, Mekke Kadısı Celâleddin Ebû's-Saâdât İbn Zâhire ve İbn Arabşah gibi âlimlerin derslerine katıldı. Bu arada hadis âlimlerinden bazı temel hadis kaynaklarını dinledi. Ayrıca tasavvuf, astronomi, tıp, matematik ve müsikîyle de ilgilendi; zamanın önemli müsikî üstatları arasına girmeyi başardı. Daha sonra giderek tarih ilmine meyletti ve dönemin meşhur

tarihçisi Makrîzî'nin öğrencisi oldu. Çok beğendiği hocasının metot ve üslûbunu örnek aldı; tarih sahasında Aynî, İbn Hacer ve Şehâbeddin İbn Arabşah'tan da çok istifade etti.

Babasının subaylarının himaye ve desteğine sahip olan İbn Tağrıberdî askerî sınıf içinde emîr oğullarının teşkil ettiği bir nevi ihtiyat kuvveti sayılan evlâdü'n-nâs sınıfına mensuptu ve kendisine maaş bağlanmış, ayrıca bazı iktâlar verilmişti. Aynı zamanda iyi bir asker olarak da yetiştirildiği için gençlik çağına ulaştığında hem ilmî hem de askerî sahada temayüz etmiş bulunuyordu. Yaşı ilerledikçe önemli devlet adamlarıyla ilişkileri yeni evlilik bağlarıyla daha da güçlendi. Sultan Ferec'in eşi olan kız kardeşi, onun ölümünden sonra Gazze, Hama ve Trablus valiliklerinde bulunan Emîr İnal en-Nevrûzî ile evlenmişti. Diğer bir eniştesi, Sultan el-Melikü'z-Zâhir Çakmak devrinde Dimaşk valiliğine getirilen Emîr Akboğa et-Timrâzî idi. On sultanın dönemini idrak eden İbn Tağrıberdî bu sultanların yakınları arasına girmeyi başarmıştı. Özellikle Barsbay, Çakmak, İnal ve Hoşkadem'in zamanlarında sık sık kaleye çıkar, av partilerine, âlim ve ediplerin toplantılarına katılırdı. Yakın dostu Çakmak'ın oğlu Muhammed yeğenlerinden biriyle evlenmiş ve İbn Tağrıberdî en önemli eserlerinden *el-Menhelü's-sâfi*'yi ona takdim için yazmıştı. 5 Zilhicce 874 (5 Haziran 1470) tarihinde ölen İbn Tağrıberdî, sağlığında Sultan el-Melikü'l-Eşref İnal Türbesi'nin yanına yaptırdığı ve kitaplarını vakfettiği türbesine gömülmüştür.

İbn Tağrıberdî, Makrîzî (ö. 845/1441) ve Aynî'nin (ö. 855/1451) vefatlarından sonra Mısır tarihçilerinin lideri durumuna gelmişti. Hayranlık duyduğu ve eserlerinde "şeyhimiz" diyerek andığı Makrîzî'nin açtığı Mısır tarihçiliği çıktırını sürdürdü. Mısır tarihçiliğinin altın devri sayılan IX. (XV.) yüzyılın en başarılı tarihçilerinden biri olarak çok sayıda eser telif etti. İbn Tağrıberdî'nin biyografisini yazan talebesi Alâeddin İbnü't-Türkmânî onu tarihçilerin umdesi ve zekâsıyla, güzel ahlâkıyla, asaletiyle büyük bir insan olarak tanıtır. İbn Tağrıberdî, aynı zamanda Arapça ve Türkçe şiirler yazan bir şair ve zamanın meşhur müzisyenlerinden biriydi. Fakat bu yaygın şöhretine rağmen İbn Tağrıberdî'nin, çağdaşları Şemseddin es-Sehâvî ve Ali b. Dâvûd es-Sayrafi tarafından ağır bir şekilde eleştirildiği görülmektedir. Sehâvî onun eserlerinin yanlışlarla dolu olduğunu, isimlerde ve kelimelerin yazılışında pek çok hata yaptığını, hatta tahriflerde

bulunduğunu ve üslûbunda mübalağaya kaçtığını belirtir. Ayrıca Türk tarihi konusunda çok iddialı olduğunu, kendini önceki üç asırda yaşayan tarihçilerden üstün gördüğünü, hatta hocası Aynî'nin, zaman zaman kendi fikirlerinden faydalandığını söylediğini hatırlatarak gururu yüzünden onu tenkit eder (*ed-Dev'ü'l-lâmî*, X, 306-308). Ancak Sehâvî'nin sözleri daha ziyade yıkıcı tenkit olarak görülmüş, bu sert eleştirileriyle ünlü âlimin, özellikle Makrîzî ve onun ekolüne mensup tarihçilere karşı düşmanca bir tavır takındığı kabul edilmiştir. Yine Sehâvî'nin çağdaşı âlimleri tanıtırken çok sert davrandığı ve bu tavrın ilmî kıskançlıkla da alâkalı olduğu yaygın bir kanaattir (M. Abdullah İnân, s. 124). Hatîb el-Cevherî ise *Nüzhetü'n-nüfûs* adlı eserinde "en değerli hocamız, tarih ilminde en büyük şeyhimiz" dediği (II, 321) İbn Tağrıberdî'yi *İnbâ'ü'l-heşr* adlı eserinde şiddetle eleştirmiş, onun avamdan bir şahıs gibi yeni yazı öğrenen kâtiplerden farksız biçimde pek çok imlâ hatası yaptığını, bazı harfleri ve kelimeleri, bu arada âlimlerin isimlerini dahi yanlış yazdığını, bazan hocaları öğrenci, öğrencileri hoca gösterdiğini ve düzeltilemeyecek kadar çok sayıdaki bu hataları gören okuyucuların kitaplarını ellerinden bırakacağını ifade etmiş, ayrıca onun taraf tuttuğunu ve şiirlerinin de alt tabaka şairlerinkinden farklı olmadığını ileri sürmüştür (s. 177-181). Yazmaya başladığı ilk yıllarda, sonradan öğrendiği Arapça bakımından bazı hatalar yaptığı düşünülse bile pek çoğu günümüze ulaşan eserleri, İbn Tağrıberdî'nin ilmî derecesini ve müslüman Mısır'ın en büyük tarihçilerinden biri olduğunu ortaya koymakta ve modern tarihçilerin tamamı bu konuda aynı görüşü paylaşmaktadır.

Eserleri. 1. *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. Müslüman Mısır tarihçilerinin yazdığı eserlerin en mükemmeli ve en hacimlilerinden olup Mısır'ın fethinden müellifin vefatından iki yıl öncesine kadar geçen sekiz buçuk asırlık dönemi ele alır. İbn Tağrıberdî mukaddimesinde, bu kitabı herhangi bir sultan veya emîrin isteği olmaksızın, kendi arzusuyla yazdığını söylemekteyse de sonlara doğru el-Melikü'z-Zâhir Çakmak'ın oğlu Emîr Muhammed'in teşvikiyle yazdığını açıklar. Amacı eserini onun sultanlığı zamanında bitirip kendisine takdim etmekti; ancak Emîr Muhammed genç yaşta ölünce bu arzusuna ulaşamadı. İbn Tağrıberdî, bu çalışmasında hocası Makrîzî'den farklı bir metot uygulayarak her sultanın dönemini ayrı bir bab şeklinde ele

İbn Tağrıberdî'nin *Nücumü'z-zâhire fî mülûkî Mısır ve'l-Kâhire* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 924)

alıp bu dönemin siyasi ve içtimai olaylarını kronolojik sırayla o sultanın vefatına kadar bir bütün hâlinde incelemiş, ayrıca her yılın sonunda o yıl ölen meşhurlar, imar faaliyetleri ve meydana gelen salgın hastalıklar, yangın, ktlık gibi felâketler hakkında bilgi vermiştir; yer yer komşu ülkelerde yaşanan olaylara da temas ettiği görülür. Müellif, müslüman Mısır tarihinin fetihten IV. (X.) yüzyıla kadar geçen dönemini diğer tarihçilerden daha geniş olarak ele almış ve burada kurulan bağımsız devletleri daha geniş bir çerçevede tanıtmıştır; bu bakımdan eser Fâtımîler için zengin bir kaynaktır. Memlûkler döneminde eserini daha da genişletmiş ve bizzat şahit olduğu Nâsır Ferec – Eşref Kayırtbay zamanının âdeti günlükünü tutmuştur (Şâkir Mustafa, III, 171). Bu arada İbn Abdülhakem, İbn Zülak, Kudâî, Müsebbihî, İbn Müyesser, İbn Aybek ve Makrîzî gibi Mısır tarihçilerinin eserlerinden naklederek fetihten itibaren her yılın olaylarının sonunda Nil sularının kabarması ve çekilme durumunu da vermiş ve bu sebeple Nil nehri tarihçisi unvanını kazanmıştır. İbnü'd-Dâye, İzzeddin İbnü'l-Esir, Ebû Şâme, İbn Vâsıl, İbn Kesir, İb-

nü'l-Cevzî, Safedî, Şehâbeddin Ahmed en-Nüveyrî, Bîrzâlî ve Zehebî gibi tarihçilerin eserleri onun en önemli kaynaklarını teşkil eder. *en-Nücumü'z-zâhire*'nin ilk olarak Theodor W. J. Juynboll ve B. F. Matthes tarafından 20-365 (641-976) yıllarına ait kısmı iki cilt halinde yayımlanmıştır (Leiden 1855-1861). Daha sonra William Popper, 366-566 (977-1171) ve 746-872 (1345-1467) yıllarına ait kısımlarını yine iki cilt halinde neşretmiş (Berkeley-Leiden 1909-1935), ayrıca 784-874 (1382-1469) dönemini ele alan bölümünden bazı kısımları İngilizce'ye çevirmiştir (*History of Egypt*, Berkeley 1954-1955). Edmond Fagnan ise Kuzey Afrika ile ilgili bölümlerini Fransızca'ya tercüme etmiştir (*en-Nadjour ez-Zâhira*, Constantine 1907). Eserin tamamının neşri Mısır'da gerçekleştirilmiş, Dârü'l-kütübî'l-Misriyye 1930-1956 yılları arasında on iki cildini neşretmiş, daha sonra Fehîm Muhammed Şeltût XIII. (Kahire 1970), Cemâl Muhammed Muhriz – Fehîm Muhammed Şeltût XIV. (Kahire 1972), İbrâhim Ali Tarhan XV. (Kahire 1972) ve Cemâleddin eş-Şeyyâl – Fehîm Muhammed Şeltût XVI. (Kahire 1972) cildini yayımlamıştır. Mu-

hammed Hüseyin Şemseddin eserin tamamını yeniden neşretmiştir (I-XVI, Beyrut 1992). Osmanlılar'ın Mısır'ı fethi sırasında Yavuz Sultan Selim'in emriyle bu eserin İstanbul'a götürüldüğü ve Kemalpaşazâde tarafından Türkçe'ye çevrildiği söylenmekteyse de (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1932) bu tercüme hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. 2. *el-Envârü'z-zâhire ve'l-kevâkibü'l-bâhire mine'n-Nücümü'z-zâhire. en-Nücümü'z-zâhire*'nin özeti olup iki nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (III. Ahmed, nr. 2976, 2977). 3. *el-Menhelü's-şâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi*. Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-vefeyât*'ına yazılmış bir zeyildir ve yazımında Bağdâdî, İbn Hallikân ve Safedî'nin metotlarına uyulmuştur. İbn Tağrıberdî girişinde, herhangi bir şahsın teşviki olmaksızın başladığını ifade ettiği kitapta önce ilk Memlûk sultanı el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek'in biyografisini vermiş, daha sonra Memlûkler'in kuruluşundan 862 (1458) yılına kadar yaşayan 3000'e yakın sultan, emir, âlim, şair ve sahalarında meşhur olan kişilerin hal tercümelerini alfabetik sırayla ele almıştır. Zaman zaman Mısır ve Suriye eşrafına ilâve olarak Doğu'da ve Batı'da hüküm süren müslüman-gayri müslim diğer devletlerdeki meşhur simalar hakkında da bilgi vermiştir. Kitabın sonunda ise öğrencisi Ahmed b. Hüseyin et-Türkmânî tarafından yazılan kendi biyografisi bulunmaktadır. Müellif eserinde övgü ve yergiye kaçmaksızın mutedil bir üslûp kullanmıştır. Çeşitli yazma nüshaları zamanımıza ulaşan kitabın önce I. cildi Ahmed Yûsuf Necâtî (Kahire 1956), ardından I, II, IV, VI ve VII. ciltleri Muhammed Muhammed Emîn, III ve V. ciltleri Nebîl Muhammed Abdülazîz tarafından olmak üzere tamamı neşredilmiştir (Kahire 1984-1993). 4. *ed-Delîlû's-şâfi 'ale'l-Menhelî's-şâfi*. Önceki eserini muhtasarı olup Fehîm Muhammed Şeltût tarafından yayımlanmıştır (I-II, Mekke 1980). 5. *Havâdîşü'd-dühûr fî meda'l-eyyâm ve's-şühûr*. İbn Tağrıberdî, mukaddimesinde bu eseri hocası Makrîzî'nin *es-Sülûk*'üne zeyil olarak hazırladığını belirtmiş, olayları hocası gibi yıllara göre verdiğini, ancak onun aksine anlatımlarını kısa tuttuğunu, hal tercümelerini ise daha geniş biçimde ele aldığını söylemiştir. Kitap, Makrîzî'nin *es-Sülûk*'ünün sona erdiği 844 (1440) yılından başlamakta ve 860 (1456) yılına kadar gelmektedir. *el-Menhelü's-şâfi*'ye yapılan atıflardan eserin ondan sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. William Popper ki-

tabin 845-874 (1441-1469) arasını ele alan bölümünü neşretmiş (I-IV, Berkeley 1930-1942), ardından bunu İngilizce'ye çevirmiştir (*History of Egypt*, Connecticut 1967); tamamı ise İzzeddin Muhammed Kemâleddin tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1990). 6. *Mevridü'l-leîfâfe fîmen veliye's-salâtana ve'l-hilâfe*. Hz. Peygamber'den itibaren el-Melikü'z-Zâhir Çakmak'ın oğlu el-Melikü'l-Mansûr Osman'ın saltanatının sonuna kadar geçen sürede halîfeliği ve sultanlık yapmış olan 143 şahsın hal tercümesini içine alır. İstanbul kütüphanelerinde çeşitli yazmaları bulunan eseri Joseph D. Carlyle neşretmiş (Cambridge 1792), ikinci bir neşri Nebîl Muhammed Abdülazîz Ahmed tarafından yapılmıştır (Kahire 1997). İbn Fehd Muhibbûddîn (ö. 954/1547), *Menhelü'z-zarâfe* adlı kitabını bu eserin zeyli olarak hazırlamıştır. Brockelmann, Hasan et-Tûlûnî'ye (ö. 923/1517) ait *en-Nüzhetü's-seniyye fî aḥbâri'l-hulefâ ve'l-mülûki'l-Misriyye* adlı kitabın *Mevridü'l-leîfâfe*'nin muhtasarı olduğunu kaydetmektedir (GAL Suppl., II, 39). 7. *el-Bahrü'z-zâhir fî 'ilmi'l-evâ'il ve'l-evâḥir*. Hz. Âdem'den müellifin zamanına kadar gelen bir umumi tarihtir. Yıllara göre düzenlenen eserde Sayrafi'nin *Nüzhetü'n-nûfûs ve'l-ebdân*'i eleştirilmiştir. Hatib el-Cevherî ise İbn Tağrıberdî'nin bu kitabı, kendisinin *Nüzhe*'yi telifine başladığını duyunca ele aldığını söyler (*İnbâ'ü'l-heşr*, s. 178). Eserin bazı kısımları günümüze ulaşmış olup bunlardan 32-71 (652-690) yılları arasını konu alan kısmının yazma nüshası Paris Bibliothèque Nationale'de (nr. 1551), Mısır topografyası hakkında geniş bilgi veren III. cildinin yazması ise Dârü'l-kütübi'l-Misriyye'de bulunmaktadır (Abbas el-Azzâvî, I, 248). 8. *Nüzhetü'r-re'y fî't-târîḥ*. On cittten fazla olduğu bilinen ve yıl, ay, gün tertibine göre hazırlanan bu eserin sadece 678-747 (1279-1346) yıllarını kapsayan IX. cildi günümüze ulaşmış olup yazma bir nüshası Oxford Bodleian Library'dedir (Şâkir Mustafa, III, 172). 9. *Menşe'ü'l-leîfâfe fî men veliye'l-hilâfe*. Mısır'ın en eski dönemlerinden 719 (1319) yılına kadar gelen eserin bir nüshası Paris Bibliothèque Nationale'de (nr. 1770) kayıtlıdır (Brockelmann, GAL, II, 52). 10. *es-Sükkerü'l-kâḍih ve'l-itrü'l-fâḥih*. Müellifin tasavvufî şiirlerini içine alır. Brockelmann bir nüshasının Escorial Library'de (nr. 367) bulunduğunu zikretmiştir (a.g.e., a.y.).

İbn Tağrıberdî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Beşâre fî tekmi'li'l-İşâre* (Zehebî'nin *el-İşâre*'sine zeyil olarak hazırlandığı, 700-870 [1300-

1466] yılları arasını ele aldığı belirtilmektedir); *Tehârifü evlâdi'l-Arab fî'l-esmâ'it-Türkiyye*; *el-İntişâr li-Luḡati't-Tâtâr*; *Hilyetü's-şifât fî'htilâfi'l-esmâ'* ve *'ş-şinâ'ât* (Şiirlerle süslenmiş tarihî ve edebî bir eser olduğu söylenmiştir); *el-Envârü'z-zâhire fî'l-kevâkibi't-ṭâhire*; *Nüzhetü'l-elbâb fî'htilâfi'l-esmâ'* ve *l-elḳâb*. Bunlardan başka onun mûsiki ve matematiğe dair birer kitabından da bahsedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3429, II, vr. 495^a-496^b; a.mlf., *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1929-56, neşredenin girişi; a.e. (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1992, neşredenin girişi, I, 3-54; a.mlf., *Havâdisü'd-dühûr*, Kahire 1960, II, 118; Kalkaşendî, *Şubḥu'l-a'sâ*, IV, 180-184; Hatib el-Cevherî, *Nüzhetü'n-nûfûs ve'l-ebdân fî tevârihi'z-zamân* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1971, II, 320-321; a.mlf., *İnbâ'ü'l-heşr bi-enbâ'i'l-aşr* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1970, s. 175-182; Şehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, Kahire 1954, II, 163, 164, 202; X, 305-308; İbn İyâs, *Bedâ'ü'z-zuhûr*, II, 118; Keşfü'z-zunûn, II, 1932; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 317-318; Şevkânî, *ed-Bedrü'l-ṭâlî*, II, 351-352; Amar Êmile, "La valeur historique de l'ouvrage biographique intitulé Al-Manhal as-sâfi", *Mélanges Hartwig Derenbourg* (ed. E. Leroux), Paris 1909, s. 245-254; Brockelmann, GAL, II, 51-52; Suppl., II, 39-40; a.mlf., "Ebü'l-Mehâsin", *İA*, IV, 90; Hediyyetü'l-'ârifin, II, 560; *İzâhu'l-meknûn*, II, 19; M. Mustafa Ziyâde, *el-Mü'erriḥün fî Mısr fî'l-karni't-tâsi'i'l-hicrî*, Kahire 1954, s. 26-36; Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 295; W. Popper, "Sakhawî's Criticism of Ibn Taghri Birdî", *Studi Orientalistici in Onore di Giorgio Levi Della Vida*, Roma 1956, II, 371-389; a.mlf., "Abu'l-Mahâsin", *El²* (Ing.), I, 138; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 282; C. Zeydân, *Âḍâb* (Dayf), III, 194-196; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rif bi'l-mü'erriḥin fî 'ahdi'l-Moḡol ve't-Türk-mân*, Bağdat 1376/1957, I, 245-248; M. Abdullâh İnân, *Mü'erriḥü Mısrî'l-İslâmiyye*, Kahire 1388/1969, s. 114-126; D. P. Little, *An Introduction to Mamluk Historiography*, Wiesbaden 1970, s. 87-92; Şâkir Mustafa, *et-Târîḥu'l-Arabî ve'l-mü'erriḥün*, Beyrut 1990, III, 169-172; Mustafa Çuhadar, *Ebu'l-Mehâsin Cemâlüddin Yusuf bin Tağribirdî, Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti ve Eserlerinin İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Yazmalarının Tavsifi* (doktora tezi, 1991), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmad Dar-rac, "La vie d'Abu'l-Mahâsin Ibn Tağri Birdî et son oeuvre", *Alsl*, XI (1972), s. 163-181; V. F. Büchner, "Tanrı", *İA*, XI, 705, 707; M. Âsaf Fikret, "İbn Tağribirdî", *DMBİ*, III, 152-153.

MUSTAFA ÇUHADAR – İSMAİL YİĞİT

İBN TARÂR

(bk. MUÂFÂ en-NEHREVÂNÎ).

İBN TARHAN

(bk. İBNÜ'S-SÜVEYDÎ).

İBN TÂVÛS

(ابن طائوس)

Radiyyüddîn Ali b. Mûsâ
b. Ca'fer b. Tâvûs
(ö. 664/1266)

İmâmîyye âlimi.

15 Muharrem 589 (21 Ocak 1193) tarihinde Hille'de doğdu. Nesebi baba tarafından Hz. Hasan'a, anne tarafından Hz. Hüseyin'e ulaştığı için "Zül'hasebeyn" diye anılmıştır. Irak'ta VII ve VIII. (XIII ve XIV.) yüzyıllarda çok sayıda âlim yetiştiren ve nakîbüleşraflık görevini yürüten bir aileye mensuptur. Babaannesi, Şîa'nın önde gelen âlimlerinden Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin kızı veya torunudur. İbn Tâvûs, ilk öğrenimini babası Sa'düddin Mûsâ ve anne tarafından dedesi Verrâm b. Ebû Firâs en-Nehaî'nin gözetiminde yaptı. Yetişmesinde en etkili kişinin dedesi olduğunu belirten İbn Tâvûs, kendisinden Seyh Müfid'in *el-Mukni'a* adlı eserini okumuş ve naklettiği pek çok rivayeti ona dayandırmıştır. Ayrıca Es'ad b. Abdülkâhîr el-İsfahânî, Hüseyin b. Ahmed es-Sûrâvî, Tâceddin Hasan b. Ali ed-Derbî, Sedîdüddin Sâlim b. Mahfûz ve Kemâleddin Haydar b. Muhammed el-Hüseyinî gibi âlimlerden icâzet aldı. Öğrenimini tamamladıktan sonra ailesiyle birlikte Hille'den ayrılarak Bağdat'a yerleşti ve hac farızasını eda maksadıyla ayrılmasının (627/1230) dışında yirmi yıla yakın bir süre burada kaldı.

Bağdat'ta Nizâmîyye ve Müstansırıyye medreselerindeki fakihlerle irtibat kurup fikrî tartışmalarda bulunan İbn Tâvûs, Şîî veya Şîî sempatizanı olan yüksek dereceli devlet görevlileriyle tanışma fırsatı elde etti. Özellikle Abbâsî vezirlerinden İbnü'l-Alkamî, kardeşi ve oğlu ile yakın ilişki kurdu; büyük ihtimalle onlar vasıtasıyla Halife Müstansır-Billâh'ın teveccühünü kazandı. Halife kendisine bütün Tâlibîler'in nakîbüleşraflığını, ayrıca vezirlik ve Moḡol sultanına elçi olarak gönderilme gibi görevler teklif ettiyse de İbn Tâvûs bu görevleri kabul etmedi. Moḡollar Horasan'ı işgal edip Bağdat'a yöndeliklerinden önceki düşüncesinden vazgeçmiş olmalı ki bir heyet teşkil edip Moḡol sultanıyla görüşmek istediğini halifeye bildirmiş, ancak bu isteği kabul edilmemiştir.

İbn Tâvûs, büyük bir ihtimalle 640 (1242) yılında Bağdat'tan ayrılarak Hille'ye gitti. Üç dört yıllık bir ikametten sonra Necfe'e, 649'da (1251) Kerbelâ'ya, 652 (1254) yılında da Sâmerâ'ya geçti. Burada çok kalmayıp aynı yıl Bağdat'a döndü. Moḡollar'ın Bağdat'ı kuşattığı sırada